

INST

Institutul Național pentru
Studiul Totalitarismului

Institutul de Istorie
al Universității de Stat din Moldova

Comisia pentru politică externă
a Senatului României

Conferința științifică

ROMÂNII SUB TEROAREA TOTALITARĂ Represiunea în România și Uniunea Sovietică: evaluare comparativă (1940-1989)

30 octombrie 2024, orele 9.00–17.00

Sala de Conferințe Dimitrie Cantemir (Salonul Alb) a Senatului României

Sponsori: Eximbank și Transelectrica

Eveniment organizat cu sprijinul Fundației „Patrimoniu” a Academiei Române

ROMÂNII SUB TEROAREA TOTALITARĂ
Represiunea în România și
Uniunea Sovietică: evaluare comparativă (1940-1989)

Program

30 octombrie 2024

Sala de Conferințe Dimitrie Cantemir (Salonul Alb)

a Senatului României, București

9.30–10.00 — Deschiderea conferinței

- **Conf. univ. dr. Titus CORLĂȚEAN**, Senator, Președintele Comisiei pentru politică externă
- **Mem. cor., dr. hab. Gheorghe COJOCARU**, Directorul Institutului de Istorie al Universității de Stat a Moldovei
- **CS I dr. hab. Florin ABRAHAM**, Directorul Institutului Național pentru Studiul Totalitarismului al Academiei Române

10.00–11.45 — Prima sesiune

Moderatori: Florin ABRAHAM și Elena NEGRU

- **Dr. hab. Ion ȘIȘCANU** (Institutul de Istorie, Universitatea de Stat a Moldovei), *Deportările în masă în Uniunea Sovietică: conjunctură, obiective, consecințe*
- **Dr. Dan CĂTĂNUȘ** (Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului), *PCR și problema Basarabiei și Bucovinei de Nord în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial*
- **Dr. Alina ILINCA, dr. Liviu Marius BEJENARU** (Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității), *„20 de ani în Siberia”: drama românilor bucovineni deportați în iunie 1941*
- **Dr. Florin-Răzvan MIHAI** (Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului), *Rezistența armată împotriva comunismului în Ucraina Sovietică și România. Analiză comparativă*
- **Dr. Virgiliu BÎRLĂDEANU** (Institutul de Istorie, Universitatea de Stat a Moldovei), *Represiunea și deportarea comunităților confessionale „Martorii lui Iehova” în RSS Moldovenească (1940–1941, 1944–1989): cadru general și aspecte particulare*

11.45–12.00 — Pauză de cafea

12.00–13.45 — Sesiunea a doua

Moderatori: Virgil BÎRLĂDEANU și Cristina DIAC

- **Dr. Claudia-Florentina DOBRE** (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”), *Cotidianul represiunii comuniste: fostele deținute politic din „Lotul francez”*
- **Dr. Vasile BUGA** (Cercetător emerit, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului), *Reflectarea politicii de represiune din Uniunea Sovietică în istoriografia sovietică și rusă*
- **Dr. Dumitru LISNIC** (Institutul de Istorie, Universitatea de Stat a Moldovei), *Inochentismul în Moldova Sovietică. Dosarele poliției politice și portretul unei „secte periculoase”, 1944–1962*
- **Dr. Silviu MOLDOVAN** (Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității), *Cazul Halippa – Nitreanu. Paralelisme și evoluții în abordarea comunistă a Problemei basarabene*
- **Mem. cor., dr. hab. Gheorghe COJOCARU** (Institutul de Istorie, Universitatea de Stat a Moldovei), *„Pentru puritatea ideologică în literatură”: partidul și scriitorii basarabeni în anii „dezghețului” lui N.S. Hrușciiov.*

13.45–15.00 — Pauză de masă

15.00–16.45 — Sesiunea a treia

Moderatori: Gheorghe COJOCARU și Carmen STRATONE

- **Conf. univ. dr. Alexandru-Murad MIRONOV** (Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului), *Din activitatea NKVD în România: cazurile Al. Birkle și Vasile Țepordei*
- **Dr. Constantin BUCHET** (Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității/ Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului), *Forme de protest politic ale românilor basarabeni împotriva moldovenismului sovietic în perioada Brejnev*
- **Dr. Ion CONSTANTIN** (Cercetător emerit, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului), *Tema Basarabiei în preocuparea structurilor informative românești din perioada regimului comunist. Acțiunea „Brândușa”*
- **Dr. Anatol ȚĂRANU** (Institutul de Istorie, Universitatea de Stat a Moldovei), *Politicile de suprimare a identității românești în RSS Moldovenească în perioada Perestroikăi*
- **Dr. hab. Elena NEGRU** (Institutul de Istorie, Universitatea de Stat a Moldovei), *Proiectul stalinist de inginerie etnoculturală în RSS Moldovenească și metamorfozele sale (1944–1953, 1965–1989)*

Închiderea conferinței

Rezumatele comunicărilor

Prima sesiune

Dr. hab. Ion Șișcanu, *Deportările în masă în Uniunea Sovietică: conjunctură, obiective, consecințe*

Deportările în masă din spațiul de la Marea Baltică la Marea Neagră, în 1940-1941, au fost realizate în legătură cu pregătirea acestor zone pentru război, fiind „justificate” prin diverse cauze: lipsa de loialitate, măsuri preventive, rezistență împotriva transformărilor socialiste, participarea la „grupări banditești”, apartenența la „instituțiile regimurilor burghezo-moșierești” etc. Trăsătura distinctă principală a deportărilor sovietice ca represiune constă în natura lor administrativă, extrajudiciară, bazată pe liste. Nu erau orientate asupra cetățeanului individual, ci asupra grupurilor de persoane, de cele mai multe ori foarte numeroase, care corespundeau criteriilor de referință emise „de sus”. Hotărârile privind deportările erau luate, de regulă, de conducătorii partidului comunist și guvernului sovietic, la inițiativa autorităților O.G.P.U. – N.K.V.D. – K.G.B. și altor instituții. Această practică plasează deportările în afara competenței și cadrului legal al procedurii judiciare, dar și în afara legislației sovietice, și distinge dramatic sistemul sovietic de surghiun de cel al taberelor de muncă corecțională și colonii, precum și de sistemul de lagăre pentru prizonierii de război și internați. N-au fost luate în considerare nici Codul Penal, nici Codul Civil, și nici măcar implicate „troica” sau „*osoboe soveșceanie*”. Directiva privind smulgerea maselor de oameni din mediul familiar de viață și transferarea lor la distanțe de mii de kilometri este o altă caracteristică fundamentală a strămutărilor sovietice forțate, atribuindu-i, apriori, și caracter geografic. În plus, deportările sovietice, spre deosebire de acțiunile privind dezvoltarea social-economică, nivelul de trai al oamenilor, educația, cultura ș.a., erau realizate la nivel înalt, în conformitate strictă cu hotărârile și/sau indicațiile conducerii sovietice, cu rezultate mai mari decât cele scontate. Deportările sovietice se marcau și prin amploarea lor. Ușurința operării cu zeci și sute de mii de persoane, a manipulării destinului a numeroase grupuri de oameni – popoare întregi (nemții, cecenii, tătarii) și/sau clase (culacii) – este incredibilă. Deportarea diferitelor grupuri sociale mari din U.R.S.S. a reprezentat un proces care a bulversat toată Uniunea Sovietică de-a lungul a trei decenii din perioada existenței sale. Anterior, nu au existat represiuni politice de asemenea amploare, de aceea, pentru mulți oameni, acest fenomen a fost o adevărată dramă.

Dr. Alina ILINCA, dr. Liviu Marius BEJENARU, „20 de ani în Siberia”: drama românilor bucovineni deportați în iunie 1941

Cartea Aniței Cudla, apărută pentru prima dată în 1991 sub titlul *20 de ani în Siberia: Destin bucovinean*, recompensată cu Premiul „Lucian Blaga” al Academiei Române, redă drama țăranilor bucovineni deportați în noaptea de 12-13 iunie 1941 în Siberia. Cea de-a patra ediție, publicată în 2024, face obiectul analizei din comunicarea de față. Locuitorii din Mahala, sat din care era originară și cea care istorisește calvarul pe care l-a trăit alături de cei 600 de țărani nevinovați, au fost deportați pe baza *Regulamentului cu privire la modul de aplicare a deportărilor față de unele categorii de criminali*, aprobat în mai 1941. Tot în aceeași noapte, au fost deportați și 22 000 de „contrarevoluționari activi” din Basarabia. „Prin câte poate trece o ființă omniască fără să-și dea siama”, afirma Anița Cudla. Sunt, de altfel, primele cuvinte ale textului său. Una dintre cele mai importante utilizări ale povestirii vieții este cea în scop terapeutic, fiind și cel mai eficient mijloc de a înțelege modul în care evoluează sinele de-a lungul timpului sau măcar de a avea o perspectivă subiectivă asupra acestui aspect. Caietul în care Anița Cudla își istorisea viața avea 360 de pagini și, în 1982, i-a fost încredințat nepotului Gheorghe Nandriș cu rugămintea de a-l trece în România. Istorisirea vieții sale se încadrează în ceea ce, în mod obișnuit, numim memorie rănită sau chiar bolnavă, deoarece doliul, după cum afirmă Freud, reprezintă întotdeauna reacția la pierderea unei persoane dragi sau a unei abstracțiuni ridicate la rangul de substitut al acestei persoane, cum ar fi: patrie, libertate, ideal etc. În cazul Aniței Cudla, pe lângă pierderea a două ființe dragi, soțul și mama, aceasta a mai avut de înfruntat și o altă traumă: despărțirea de plaiurile natale, timp de douăzeci de ani, ca urmare a deportării. Dar, așa cum se întâmplă în viață, doliul este urmat de reziliență, care are înțeles de rezistență definită drept capacitatea de a continua să privești spre viitor, în ciuda apariției unor circumstanțe destabilizatoare, a unor situații de viață dificile sau a unor traume importante, familia fiindu-i Aniței un sprijin de nădejde: „această dragoste și iubire de familie ni-a dat putere în toate greutățile și am putut rezista și ni-am salvat viața”. Cu aceste cuvinte își încheie Anița Cudla textul.

*

Dr. Dan CĂTĂNUȘ, PCR și problema Basarabiei și Bucovinei de Nord în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial

Cedarea Basarabiei și Bucovinei de Nord în fața ultimatumului sovietic din iunie 1940 a produs o mare traumă în societatea românească. Recuperarea celor două provincii a devenit un ideal național, pe care și l-a asumat regimul condus de mareșalul Ion Antonescu, odată cu

intrarea în războiul antisovietic declanșat de Germania la 22 iunie 1941. De asemenea, „opoziția unită”, condusă de Iuliu Maniu, a făcut din recunoașterea apartenenței la România a celor două provincii un obiectiv prioritar, pentru care a insistat – e adevărat, fără succes – în negocierile cu Aliații. Conducerea P.C.R. a avut o poziție total diferită în privința graniței de est a României. Cum s-au raportat comuniștii români la această problemă în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial va fi relevat pe parcursul comunicării de față.

*

Dr. Florin-Răzvan MIHAI, Rezistența armată împotriva comunismului în Ucraina Sovietică și România. Analiză comparativă

Încă din perioada de sfârșit a celui de-Al doilea Război Mondial, în Estul Europei au apărut mișcări de luptă împotriva comunismului, în unele teritorii mai puternice, în altele mai anemice. În Polonia (*żołnierze wyklęci* – „soldații blestemați”), țările baltice („frățiile pădurii”), România (grupările din munți) ori Ucraina Sovietică (*Ukrainska Povstanska Armia*, UPA – Armata Insurgentă Ucraineană, Organizația Naționaliștilor Ucraineni – OUN), grupări eterogene din punct de vedere ideologic s-au ridicat împotriva noilor autorități, având ca element comun opoziția la eforturile de comunizare. Ne-am propus o analiză comparativă asupra acestui fenomen, așa cum s-a manifestat în România, respectiv în Ucraina Sovietică, urmărind mai ales cauzele declanșării lui, principalele grupări implicate, amploarea lui, orientarea ideologică a formațiunilor anticomuniste, succesele înregistrate, relația cu populația locală, miturile create în jurul lui înainte și după căderea comunismului.

*

Dr. Virgil Bîrlădeanu, Represiunea și deportarea comunităților profesionale „Martorii lui Iehova” în RSS Moldovenească (1940-1941, 1944-1989): cadru general și aspecte particulare

Comunicarea prezintă studiile, materialele de teren și documentele referitoare la represiunile și deportarea membrilor organizației „Martorii lui Iehova”, într-un context general al *Operațiunii „Sever”*, înfăptuite de organele de represiune în Basarabia, Lituania, Letonia, Estonia, Ucraina și Belarus, 3 048 de familii fiind deportate în regiunile Tomsk, Irkutsk și Krasnoiarsk ale U.R.S.S. Totuși, documentele de arhivă și mărturiile de istorie orală arată că represiunea comunităților profesionale în R.S.S. Moldovenească a început odată cu instaurarea

puterii sovietice, continuând până la finele anilor '80, iar evenimentele din aprilie 1951 reprezintă doar un episod din lunga istorie a terorii totalitar-comuniste. Comunicarea prezintă, la fel, fragmente din dosarele de arhivă și mărturii ale supraviețuitorilor despre procesele intentate Martorilor lui Iehova în martie 1949, în satele Volodeni, Brânzeni și Lopatnic, unde locuitorii au fost condamnați conform art. 54-10 și 54-11 al Codului Penal al R.S.S. Ucrainene la 25 de ani de lagăr, cu confiscarea averii și, ulterior, cu privarea de drepturi electorale pe termen de 5 ani. La fel, vor fi aduse în lumină date adiționale din dosarul intentat în decembrie 1951 grupului de 14 tineri, condamnați, conform aceluiași articol penal, pentru organizarea „acțiunii antisovietice”, în satul Corjeuți, în 16 octombrie 1951. Vor fi consemnate mărturii și file din dosarul lui Iosif Rusu, locuitor al satului Corjeuți, născut în 1936, condamnat în mod repetat, fiind mai mult de două decenii exilat și deținut în închisorile sovietice. Mărturiile Antoninei Topală, din satul Burlănești, r-nul Edineț, vor readuce în atenția cercetătorilor multiplele abuzuri, în particular, represiunile declanșate asupra persoanelor doar suspectate de apartenență la organizația confesională „Martorii lui Iehova”.

Sesiunea a doua

Dr. Claudia-Florentina DOBRE, *Cotidianul represiunii comuniste: fostele deținute politice din „Lotul francez”*

Prima fază a comunismului românesc a fost caracterizată printr-un program de distrugere sistematică a vechilor valori naționale. Francofonia a fost o componentă importantă a identității românești. Prin urmare, cultura franceză a fost considerată reacționară (cu excepția creației de extremă stângă). Nu numai civilizația franceză a fost condamnată, ci și limba, ca un vehicul important de transmitere a ideologiei, a valorilor și a moralei. Comuniștii considerau cultura și limba franceză apanajul inamicului lor de clasă, „burghezia”. Au interzis toate publicațiile în limba franceză, au închis școli și licee, au pus pe lista neagră autorii francezi. Totuși, cenzura și interdicția studiului în instituțiile franceze au fost considerate insuficiente. Ideea unui proces li s-a părut comuniștilor cea mai bună soluție pentru a distruge pentru totdeauna interesul pentru „Franța capitalistă”. Astfel, începând cu vara lui 1951, mai multe persoane, legate într-un fel sau altul de instituțiile franceze, au fost arestate, anchetate, judecate și condamnate. Aceste decizii au fost luate pentru a transmite un mesaj românilor: oamenii care păstrau legătura cu cultura franceză sau cu francezii erau spioni care doreau să distrugă țara. Mai mult, autoritățile comuniste au prezentat instituțiile franceze drept agenții de spionaj capitaliste. Comuniștii nu judecau indivizi, ci constituiau loturi de judecată, pentru

a lăsa impresia unor conspirații menite să distrugă ordinea politică. Aceste procese jucau un rol de „profilaxie socială”, având o dimensiune de „pedagogie infernală”. „Lotul francez” a fost unul de circa 100 de persoane care nu se cunoșteau între ele și care nu colaboraseră niciodată. Procesul nu a fost public. Mai multe persoane au fost acuzate de spionaj în favoarea Franței. Altele au fost condamnate pentru infracțiunea de participare la „agitație împotriva ordinii publice”. Din nefericire, pentru unele persoane această experiență a luat o turnură tragică, pierzându-și viața în închisoare. În prezentarea mea, mă voi apleca asupra sfertului de lot, format din fostele eleve și profesoare de la Liceul Francez de Înalte Studii. Povestea lor va fi reconstruită pe baza memoriilor, interviurilor, precum și a documentelor din Arhiva CNSAS. Nu procesul în sine reprezintă preocuparea mea, ci mai ales viața cotidiană a represiunii îndurate de aceste femei persecutate.

*

Dr. Vasile BUGA, *Reflectarea politicii de represiune din Uniunea Sovietică în istoriografia sovietică și rusă*

Referatul prezintă, pe baza unor manuale de istorie, lucrări și studii apărute în URSS, respectiv, în ultimii ani, în Federația Rusă, mijloacele de represiune folosite de regimul sovietic împotriva tuturor păturilor populației. O atenție deosebită este acordată „Marii Terori” din anii 1937-1938 și din perioada postbelică, până la încetarea din viață a lui Iosif V. Stalin (5 martie 1953). Sunt evidențiate, de asemenea, măsurile de reabilitare a victimelor represiunilor întreprinse după Congresul al XX-lea al P.C.U.S. (februarie 1956), precum și în timpul politicii de transparență promovate de către Mihail S. Gorbaciov (1985-1991).

*

Dr. Dumitru LISNIC (Institutul de Istorie, Universitatea de Stat a Moldovei), *Inochentismul în Moldova Sovietică. Dosarele poliției politice și portretul unei „secte periculoase”, 1944-1962*

Prezentarea propusă examinează geneza discursului propagandistic de denigrare a comunităților inochentiste din RSS Moldovenească și rolul jucat în formarea acestui discurs de dosarele produse de poliția politică. Investigațiile poliției politice au avut un loc central în campaniile de denigrare a minorităților religioase, deoarece ofițerii poliției au produs narativele propagandei și materialul vizual utilizat în publicațiile cu caracter antisectar. În prima parte a

prezentării vom examina mecanismele de documentare și distorsionare a imaginii credincioșilor arestați, utilizate de ofițeri pentru a crea în dosarele de investigație portretul unei secte periculoase. În cea de-a doua parte vom prezenta o serie de articole din presa sovietică de la Chișinău, pentru a analiza modul în care presa de propagandă a utilizat materialul vizual și narativele antisectare preluate din dosarele poliției. Prezentul studiu examinează cazul curentului religios inochentist, apărut în rândul creștinilor ortodocși românofoni din Imperiul Rus la începutul secolului trecut. Propovăduitorii inochentiști au fost persecutați atât în Uniunea Sovietică, cât și în România interbelică.

*

Dr. Silviu MOLDOVAN, *Cazul Halippa – Nitreanu. Paralelisme și evoluții în abordarea comunistă a problemei basarabene*

După instaurarea dominației comuniste/sovietice în România postbelică, politicile etnoculturale de distrugere a identității românești au constituit unul din obiectivele urmărite, în mod explicit sau implicit, în vederea asigurării unei situații politice „ireversibile” (sub aspectul fabricării unei noi identități etnice în Moldova Sovietică, respectiv sub cel al ștergerii unei părți a memoriei istorice, în statul român). În acest sens, atât foștii componenți ai Sfatului Țării de la Chișinău, care se stabiliseră pe teritoriul restrâns al României, cât și literatura istorică referitoare la Basarabia au beneficiat de o încordată atenție din partea organelor represive ale regimului comunist. Aceasta s-a materializat în acțiuni radicale îndreptate împotriva personalităților de marcă, dar și a intelectualilor mai puțin cunoscuți, deopotrivă. Inventariind atât dosarele dedicate acestora, cât și documentele disparate existente în arhiva fostei Securități, aflate astăzi în păstrarea Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, se pot observa existența unor tensiuni în interiorul sistemului puterii comuniste și anumite evoluții care au intervenit, progresiv, în abordarea problematicii basarabene, pe măsură ce regimul de la București a relaxat mecanismele represive, revenind, în același timp, la o abordare de tip patriotic a istoriei naționale. Concluzia noastră de etapă este că încă nu putem evalua exact nivelul de activare, din anii 1960-’80, a statului român față de problema Basarabiei și a populației românești aflate în această provincie istorică (inclusiv în ceea ce privește mișcarea de renaștere națională, de la finele deceniului al nouălea).

*

Mem. cor., dr. hab. Gheorghe COJOCARU, „Pentru puritatea ideologică în literatură”: partidul și scriitorii basarabeni în anii „dezghețului” lui Nikita S. Hrușciov

În anii „dezghețului” lui Nikita S. Hrușciov, activiștilor de partid li s-a cerut să renunțe la metodele brutale de represiune din epoca lui Stalin și să afișeze o atitudine „părintească” față de oamenii de creație, pentru a-i atrage în opera de edificare a „omului nou”, constructor al comunismului. Sub îndrumarea „grijulie” a partidului, scriitorii din Basarabia postbelică erau orientați să scrie exclusiv de pe principiile „realismului socialist” și „partinității” în literatură. Devierile de la această linie ideologică erau sancționate prin metode mai rafinate și mai perfide: concedierea de la locul de muncă, interzicerea publicării, marginalizare și oprobriu public etc. Cu toate acestea, printre scriitorii din Basarabia înstrăinată n-au lipsit cazurile de curaj și rezistență față de dictatul ideologic comunist.

Sesiunea a treia

Conf. univ. dr. Alexandru-Murad MIRONOV, *Din activitatea NKVD în România: cazurile Al. Birkle și Vasile Țepordei*

Comisariatul Poporului pentru Afacerile Interne al U.R.S.S. – Ministerul sovietic de Interne – nu a avut atribuții în afara granițelor Uniunii Sovietice, alte instituții specializate ocupându-se cu spionajul, contraspionajul sau „exportul de revoluție”, adică subminarea regimurilor politice din țările considerate dușmănoase, iar I.V. Stalin considera cam toate țările ca intrând în această largă categorie. Totuși, NKVD a fost însărcinat cu urmărirea, arestarea și întemnițarea acelor persoane care fie reprezentau un pericol real pentru diferite operațiuni de represiune pe care Kremlinul le dorea să rămână secrete, fie deveniseră, fără voia lor, cetățeni sovietici, iar autoritățile de la Moscova se considerau îndreptățite să dispună de ele. Cazurile prezentate se circumscriu acestor situații: Alexandru Birkle a fost membru al comisiei organizate de germani să ancheteze gropile comune de la Katyn, iar Vasile Țepordei, preot din aceeași provincie istorică.

Dr. Constantin BUCHET, *Forme de protest politic ale românilor basarabeni împotriva moldovenismului sovietic în perioada Brejnev*

În spectrul tematic al cercetărilor totalitarismului comunist și studiilor sovietice, o paradigmă provocatoare istoriografic este reprezentată, îndeosebi după exegezele istoricului francez Hélène Carrère d'Encausse, de chestiunea descentralizării Uniunii Sovietice, autonomiei lărgite, într-un târziu, chiar generarea unor premise firave de autodeterminare a națiunilor cuprinse în această nouă „închisoare a popoarelor”.

Pe aria unei problematizări în secțiunile acestei abordări identitare și geoculturale, putem identifica un *socialism iredentist* sau *iridenta în socialism* prin fundamentarea unor propuneri de asociere a unor state din blocul comunist, cum este cazul „problemei germane”, „problemei Basarabiei” sau republicilor sovietice care au aceeași majoritate etnică, în pofida dislocărilor de populație autohtonă și întărirea elementului rus la nivel intelectual și nomenclaturii în detrimentul inteligenței locale, după tiparul ingineriei sociale care deriva încă din practica lui I.V. Stalin, prin prisma experienței *generalisimului* de comisar al poporului pentru naționalități.

Această centrifugă a Pax sovietica în interiorul U.R.S.S., pe linia de omogenitate politică și strategică a *Sovetskii Soiuz* cu predeterminarea imperială a contemporanei *Ruskii Mir*, a avut o dispunere pe verticala acțiunii politice a regimului sovietic prin antitezele ideologice și contrapunerile politice unor aspirații naționale legitime sau de reunire cu „patria-mamă”, chiar în condițiile logicii deterministe de „lagăr” sau „bloc” și procesului alinierii forțate a Europei comunizate dincolo de Cortina de Fier. Astfel, reacțiile intelectuale intrau în coliziune cu teza armoniei perfecte a „popoarelor Uniunii Sovietice” întărite de „patriotismul sovietic” al lui „*Homo Sovieticus*” (Homocus). La acest tablou aflat în mișcare progresivă, putem adăuga suveranitatea politică de partid a reprezentanților decizionali ai R.S.F.S. Ruse, factorul de hegemonie a Kremlinului asupra republicilor neslave, dar și slave, evoluție care includea și popularea cu etnici ruși a organelor „de partid și de stat” de la complexul central asiatic al *stan-urilor* la dispunerea activului în spațiul baltic, Caucaz sau Moldova. În configurarea unei ipoteze de cercetare, trebuie să subliniem că mentalul social și *imaginarul colectiv* în zona sovietică au rămas cu ideea de patrie originară, sau cel puțin ceea ce se afirmă în studiile culturale prin sindromul „țărilor surori” („*kin countries*”), după rapturile dictate de sferile de influență integrate Pactului Ribbentrop-Molotov, condominiumul totalitar sovieto-nazist asupra Europei de Est.

Patriotismul de tip sovietic, nostalgia după spațiul imperial sovietic sunt reiterate astăzi, spre exemplu, în cruzetul politic al „Novaia Rossiia” în Donbass cu Uniunile Populare Luhansk și Donețk sau ideea unei „Republici Sovietice a Basarabiei”/„Republici Sovietice a Bugeacului”, în 2015, după anexarea rusă a Crimeii și violării Memorandumului OSCE de la

Budapesta (1994), actul de garanție a unității teritoriale ucrainene. La rigoare, aceste evoluții ale societăților în schimbare și manifestările de putere reprezintă și în contemporaneitate realități sociale, psihologie colectivă recesivă, dar polarizează și tehnica unui revizionism teritorial al Moscovei, aducător aminte de „suveranitatea limitată” și intervenționismul militar ale *Doctrinei Brejnev*.

Astfel, am încercat să analizăm manifestările civice dintre Prut și Nistru în contextul coordonatelor obiective ale proceselor istorice de fragmentare, separare și contestare din spațiul sovietic cu geneze în perioada gestionării puterii de Leonid I. Brejnev (1964-1982), ca secretar general al P.C.U.S. și președinte al Sovietului Suprem, prin propulsia experienței sale de prim-secretar al Moldovei sovietizate.

După politica brejnevistă de populare cu mulți rusofoni a provinciei basarabene a apărut ca logică de reacție o mișcare petiționară adresată și decidenților la București, o „*Primăvară de la Chișinău*”, după reacția antisistem a lui Nicolae Ceaușescu împotriva intervenției sovietice prin reprimarea mișcării „Primăverii de la Praga”.

Dincolo de individualizarea „problemei germane” și existența a două state germane, unul democrat-popular și celălalt democrat-liberal, doar în Basarabia se mai înfiripa timid, cu speranță în mediul elitelor, dar și în lumea satelor, gândirea despre „un singur popor, două state”, mai ales în condițiile unui curs mai destins al politicii externe promovată de regimul Nicolae Ceaușescu.

Opusul afirmării unei identități românești a Moldovei sovietice a fost reprezentat de *moldovenismul de tip sovietic*, continuator axiologic al moldovenismului de extracție țaristă instituit după anexarea Basarabiei în 1812, și ancorat spațial, într-o primă etapă, ca reprezentare de geopolitică a frontierei prin crearea, în 1924, a R.S.S. Moldovenești în stânga Nistrului. Ulterior, după integrarea Basarabiei în corpul statal al U.R.S.S. prin spiritul și litera Tratatului de Pace de la Paris (1947), ca mijloc de codificare *jus cogens* a raptului teritorial din iunie 1940, exercitat prin notele ultimative ale lui Viaceslav Molotov adresate României, comisarul poporului pentru afaceri externe, s-a constituit de autoritățile sovietice și nivelurile instituționale ale partidului bolșevic un complex de construcție a unei *identități moldovenești* ca limbă și experiență istorică, diferite de statul aflat în dreapta Prutului.

Împotriva acestei *reprezentări artificiale* a moldovenismului care nu era conexasă organic cu istoria și populația teritoriului dintre Prut și Nistru, elitele românești au afirmat o strategie programatică definită prin diligențe petiționare, cum a fost cazul memoriului „unui grup de patrioți”, datat 1970, condus de Alexandru Usatiuc și Gheorghe Ghimpu, care trimit, în preliminariile acțiunii, prin serviciul poștal, o scrisoare prin care se solicita unirea cu România. Sosit la București, în iunie 1970, Al. Usatiuc va solicita o întâlnire cu Nicolae Ceaușescu și va depune un memoriu care cuprindea clauza unionistă. Din păcate, N. Ceaușescu nu a acordat

întrevederea solicitată, iar documentul primit de președintele Consiliului Securității Statului, Ion Stănescu, va fi remis șefului K.G.B., Iuri V. Andropov, demers care va atrage o istorie carcerală aparte pentru semnatarul memoriului și inițiatorul mișcării Frontului Național Patriotic.

*

Dr. Ion CONSTANTIN, *Tema Basarabiei în preocuparea structurilor informative românești din perioada regimului comunist. Acțiunea „Brândușa”*

Pe fondul relativei destinderi a regimului politic din România de la sfârșitul anilor 1960, în cadrul Direcției de Informații Externe (U.M. 0920) a D.S.S. a fost deschisă Acțiunea „Brândușa”, având ca obiectiv principal culegerea de informații prin mijloace specifice, în vederea cunoașterii și documentării realităților din teritoriile românești ocupate de U.R.S.S. după cel de-Al Doilea Război Mondial, a modului cum oficialitățile și istoriografia sovietică prezintă istoria poporului român, îndeosebi cea a Basarabiei, dar și a manierei în care această chestiune se reflectă în studii, lucrări și mass-media occidentale, inclusiv în publicații ale exilului românesc. Măsurile se aflau într-o conexiune directă cu preocupări similare ale Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., unde se constituise dosarul „Basarabia”, cu scopul tocmai de a strânge material documentar pe această temă, inclusiv cu sprijinul unor fruntași basarabeni care se mai aflau în viață. Tot la U.M. 0920, a fost deschisă Acțiunea „Dumbrava”, având ca obiect de lucru cunoașterea modului în care istoria Dobrogei este prezentată de către oficialitățile și istoriografia din Republica Populară Bulgară, cât și din străinătate. În aceeași categorie de probleme, încă de la începutul anilor 1960, Securitatea deschisese Acțiunea „Fortuna”, având ca principal obiectiv cunoașterea, prevenirea și contracararea activităților organizațiilor revizionist-iredentiste maghiare ce vizau Transilvania. După reorganizarea aparatului de Securitate, în urma defectării generalului Ion Mihai Pacepa, în 1978, aceste acțiuni/probleme au continuat să funcționeze în noua instituție înființată după destrucțurarea fostei D.I.E., respectiv Centrul de Informații Externe (U.M. 0544). Acțiunilor deja menționate li s-a adăugat una nouă, intitulată „Adevărul”, având ca scop cunoașterea modului în care este prezentată istoria poporului român în străinătate, în vederea combaterii și contracarării tezelor neștiințifice, a promovării adevărului istoric inclusiv prin posibilitățile emigrației românești din țările occidentale.

*

Dr. Anatol ȚĂRANU, *Politicile de suprimare a identității românești în RSS Moldovenească în perioada Perestroikăi*

În perioada „perestroikăi” (1985-1991), în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (R.S.S.M.) s-au aplicat diverse politici menite să suprimă identitatea românească, deși această perioadă a permis și unele forme de liberalizare și deschidere în cadrul Uniunii Sovietice. Deși perestroika a adus un anumit grad de relaxare a cenzurii și controlului politic, identitatea românească a continuat să fie supusă presiunilor și politicilor de marginalizare. Politica lingvistică și rusificarea promovate de regimul comunist au fost printre principalele pârghii prin care s-a suprimat identitatea românească. Politica oficială sovietică a continuat să neghe existența unei identități românești în R.S.S.M., insistând pe conceptul de „popor moldovenesc” distinct de români. Aceasta a fost parte a unei politici de divizare identitară, bazată pe narative istorice falsificate, în care românii și moldovenii erau prezentați ca două popoare diferite. În perioada perestroikăi, deși controlul ideologic a început să slăbească, propaganda sovietică susținea „moldovenismul” ca identitate separată, continuând să fie promovat în manualele școlare și în discursurile oficiale. La nivelul culturii oficiale, manifestările revendicând identitatea românească erau percepute ca pericole pentru unitatea statului sovietic. Acestea erau considerate forme de „naționalism burghez” sau „separatism”, în special în contextul creșterii mișcărilor de eliberare națională în republicile sovietice naționale. Cu toate acestea, politica perestroikăi a provocat mișcărilor de renaștere națională, care au început să câștige avânt în multe republici sovietice, inclusiv în Moldova. Grupuri precum Frontul Popular din Moldova au cerut recunoașterea identității românești și revenirea la alfabetul latin, precum și alte reforme democratice. În perioada perestroika autoritățile comuniste de la Chișinău continuau politicile de rusificare, de negare a identității românești și împreună cu cenzura culturală au continuat să le folosească ca mijloace de menținere a dominației sovietice, dar mișcarea de renaștere națională a reușit să inverseze parțial aceste politici, pregătind terenul pentru desprinderea Moldovei la Est de Prut de statul sovietic.

*

Dr. hab. Elena NEGRU, *Proiectul stalinist de inginerie etnoculturală în RSS Moldovenească și metamorfozele sale (1944–1953, 1965–1989)*

Comunicarea va examina modul în care regimul sovietic a încercat să pună în aplicare planul său de construcție națională în teritoriul dintre Prut și Nistru de-a lungul primului deceniu postbelic prin prisma demolării bazelor etnoculturale românești și transpunerii în locul lor a

Institutul de Istorie
Universitatea de Stat a Moldovei

Comisia pentru politică externă
Senatul României

substitutilor proletcultiste. Astfel, vor fi clarificate atât aspectele privind interzicerea limbii române și a alfabetului latin, crearea „limbii moldovenești”, scrierea istoriei, valorificarea patrimoniului literar clasic, politica de „moldovenizare” și „indigenizare” ca stratageme de rusificare, cât și cele legate de distrugerea spiritului național și reeducarea ideologică a populației. În altă ordine de idei, prezentarea va scoate în evidență schimbările de paradigmă în proiectul de construcție identitară din R.S.S.M. în contextul războiului propagandistic al URSS împotriva României de la mijlocul anilor 1960, ca urmare a distanțării sale de Moscova și orientarea spre reinterpretarea discursului istoric privind relațiile ruso-române și sovieto-române. După cum este ilustrat de noile documente de arhivă, în urma acestor inversări, P.C.U.S. și P.C.M. au elaborat un plan de acțiune cuprinzător pentru promovarea specificității așa-zisei limbi și culturi moldovenești și amplificarea mistificărilor istorice privind „poporul moldovenesc”. Această schimbare în proiectul identitar din R.S.S.M. a avut ca scop aprofundarea izolării culturale de România, prin restricții privind circulația presei, schimburile turistice, precum și legăturile umane. De asemenea, va fi expus impactul politicii de transparență a lui M.S. Gorbaciov asupra proceselor de renaștere națională și de demascare a tezelor sovietice de inspirație stalinistă despre limba „moldovenească” și poporul „moldovenesc”.

